

JOANNA SATOŁA-STAŚKOWIAK

PORADNIK

JĘZYKOZNAWCZYNI

Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi

Łódź 2021

Spis treści

Szanowni Państwo!.....	7
<i>Witam</i>	8
Co nazywamy błędem językowym?	9
Rodzaje błędów językowych	10
Analogia jako przyczyna wielu błędów językowych.....	12
Idiolekt	13
Bariery komunikacyjne	14
Frazeologizmy	16
Błędy frazeologiczne	18
Jak komunikować się skutecznie?.....	21
Etymologia	24
Hiperyzm.....	25
Eufemizmy.....	26
Krótko o wariactwie, szaleństwie i żółtych papierach w odniesieniu do etymologii.....	28
Na co komu retoryka?.....	31
Chwyty erystyczne – cóż to takiego?	34
Natręctwa językowe.....	38
Kontaminacja.....	40
Oksymorony.....	42
<i>Masło maślane</i> , czyli pleonazmy i tautologie na co dzień	44
Wyrazy często mylone lub źle rozumiane	47
Odmiana nazwisk.....	49
Jak poprawnie używać łącznika?	53

Jaka jest poprawna postać bezokolicznika?	55
Co to jest tabu językowe?	57
Jak złożyć życzenia świąteczne?	58
Czy składając życzenia <i>Wesołego Alleluja</i> , nie popełniamy błędu?	60
Lany poniedziałek, Poniedziałek Wielkanocny czy śmigus-dyngus?	61
Problemy z pisownią nazwy majowego święta	63
Feminy	64
Czasowniki z przyrostkiem <i>-ną</i> typu <i>stanąć, runąć, więdnąć,</i> <i>rosnąć</i>	68
<i>Z miasta Łodzi się pochodzi...</i>	70
<i>Na dzień dzisiejszy</i>	71
<i>W cudzysłowie czy w cudzysłowiu?</i>	72
<i>Dziękuję kontra dziękuje</i>	73
<i>Moja osoba</i>	75
<i>Do Chorwacji, ale na Litwę.</i> O nazwach geograficznych w połączeniu z przyimkiem <i>na</i>	77
<i>Pomarańcz czy pomarańcza?</i> O rodzaju gramatycznym niektórych rzeczowników	79
<i>Rok dwutysięczny dwudziesty pierwszy czy dwa tysiące dwudziesty</i> <i>pierwszy?</i>	81
<i>Odgrywać znaczenie czy mieć znaczenie i odgrywać rolę?</i>	82
<i>Profesorzy czy profesorowie? Filolodzy czy filologowie?</i>	83
Czy w klasie mojej córki jest dwadzieścia dwoje dzieci czy dwadzieścioro dwoje dzieci?	85
<i>Dedykowany czy przeznaczony dla kogoś?</i>	86
<i>Zjeść sernika czy sernik?</i>	89
<i>Karzę czy karam? Płuczę czy płukam?</i>	91
<i>Kąpię czy kompe? Kłamię czy kłamę? Drapię czy drapę?</i>	93

<i>Odbudowujesz czy odbudowywujesz? Rozpatruję czy rozpatrywuję?</i>	94
<i>Złoty czy złotych?</i>	95
<i>Koronowirus czy koronawirus?</i>	96
<i>Słowa w pandemii</i>	98
<i>Niewiasta</i>	101
<i>Bibliografia</i>	103

Szanowni Państwo!

Poradnik językoznawczy jest zbiorem wybranych przeze mnie zagadnień językowych, które albo sprawiają mówiącym problemy, albo budzą ostatnio większe zainteresowanie niż inne kwestie.

Opisywane tu zagadnienia omawiam czasem ze studentami lub dla czytelników gazety, w której od dwóch lat prowadzę kolumnę poświęconą zawilosciom języka polskiego. Pomyślałam, że nadszedł czas na zgromadzenie przygotowanych przeze mnie materiałów w jednym miejscu i uzupełnienie ich o ostatnie ważkie tematy. One i tak, nawet nieproszone, wracają na wielu spotkaniach, kiedy rozmawiamy o języku polskim. Nigdy nie planowałam pisania poradnika, na ten pomysł wpadli moi studenci, którzy są niewyczerpanym źródłem pytań i pomysłów.

Zadaniem językoznawców jest przyglądanie się zjawiskom językowym oraz tendencjom współczesnego języka, omawianie problemów językowych i niejasności. Biorąc sobie to do serca, proponuję poradnik jako efekt realizacji tego naukowego wyzwania.

WITAM

Od pewnego czasu słowo *witam* stało się popularnym zwrotem używanym w korespondencji e-mailowej. Niestety, nie jest to zwrot poprawny. Dlaczego? Witąć można gości we własnym domu, słuchaczy na prowadzonym przez siebie wykładzie (bo w sali jest się gospodarzem spotkania), witać można również gości w hotelu, jeśli jest się jego właścicielem lub menedżerem. Nigdy natomiast nie należy witać adresatów naszej e-mailowej korespondencji.

Podsumowując, witamy gości we własnych progach, bo powitanie należy do gospodarza, a kiedy piszemy list, zamiast *witam* możemy użyć takich sformułowań, jak: *dzień dobry*, *dobry wieczór*, *Szanowna Pani*, *Szanowny Panie*, *Szanowni Państwo* itd.

CO NAZYWAMY BŁĘDEM JĘZYKOWYM?

Błąd językowy to nieświadome odstępstwo od współczesnej normy językowej, usankcjonowanej zwyczajem językowym.

RODZAJE BŁĘDÓW JĘZYKOWYCH

Formalnie wszystkie błędy językowe dzielone są na zewnętrznojęzykowe i wewnętrznojęzykowe.

I. Błędy zewnętrznojęzykowe

Błędy zapisu:

- ortograficzne: „komisaż”¹ zamiast poprawnej formy *komisarz*; „przeniczny” zamiast poprawnej formy *pszeniczny*;
- interpunkcyjne: „Pojadę w góry, albo nad morze” zamiast poprawnej formy *Pojadę w góry albo nad morze*.

II. Błędy wewnętrznojęzykowe

Błędy systemowe (językowe):

- błędy gramatyczne, a wśród nich:
 - błędy fleksyjne (czyli błędy w odmianie): „z przyjaciela” zamiast poprawnej formy z *przyjaciółmi*, „w roku dwutysięcznym dwudziestym” zamiast poprawnej formy *w roku dwa tysiące dwudziestym*, „w cudzysłowiu” zamiast poprawnej formy *w cudzysłowie*;
 - błędy składniowe (gdzie na przykład zauważalna jest przesadna dążność do skrótu lub zaburzony jest szyk wyrazów w zdaniu, a w związku z tym trudno zrozumieć zredagowaną wypowiedź): *Teraz zrobiono to [za instalowano gaz] w ponad 50 mieszkaniach komunal-*

¹ Wszystkie formy niepoprawne zostały w publikacji ujęte w cudzysłow.

nych, a jak podają media [w kolejce] czekają następnii
[lokatorzy zapisani na listę];

- błędy leksykalne, a wśród nich:
 - błędy słownikowe (wyrazowe, polegające na niewłaściwym użyciu wyrazu): „adaptowałam dziecko” zamiast poprawnej formy *adoptowałam dziecko*, „Ewa wyglądała efektywnie” zamiast poprawnej formy *Ewa wyglądała efektownie*;
 - błędy frazeologiczne (polegające na niewłaściwym połączeniu jednego lub kilku wyrazów w jedno wyrażenie lub zwrot): „przejąć sprawy w swoje ręce” zamiast poprawnej formy *wziąć sprawy w swoje ręce*, „coś jest wysrane z palców” zamiast poprawnej formy *coś jest wysrane z palca*, „coś woła pomsty do nieba” zamiast poprawnej formy *coś woła o pomstę do nieba*;
 - błędy słowotwórcze (polegające na utworzeniu nowego wyrazu niezgodnie z zasadami obowiązującymi w polszczyźnie): „Często opisywano jego zaginienie” zamiast poprawnej formy *Często opisywano jego zaginięcie*;
- błędy fonetyczne (wynikające z niepoprawnej wymowy): „wyłanczać” zamiast poprawnej formy *wyłączać*, „obczasy” zamiast poprawnej formy *obcasy*, „zwrok” zamiast poprawnej formy *wzrok*;
- błędy użycia (stylistyczne, wynikające z niedopasowania stylu wypowiedzi do sytuacji komunikacyjnej): „Przedemną w kolejce stała ta baba” zamiast poprawnej formy *Przedemną w kolejce stała ta kobieta*.

ANALOGIA JAKO PRZYCZYNA WIELU BŁĘDÓW JĘZYKOWYCH

Analogia bywa przyczyną wielu błędów językowych, ma także związek z takimi zjawiskami językowymi, jak hiperpoprawność (hiperyzm – błąd przesadnej poprawności, o którym napiszę dalej) czy kontaminacja (nałożenie dwóch słów albo wyrażzeń, zwykle zbliżonych semantycznie lub leksykalnie, o czym również przeczytaj Państwo dalej).

Analogia opiera się na analizie podobieństw i różnic obserwowanych w języku. Z założenia nie jest niczym złym, ale zdarza się, że analizy mogą prowadzić do błędów.

Być może najpopularniejszym błędem wynikającym z analogii jest potoczna wymowa słów *wziąć*, *właczać* i *wyłączać* jako „wziąć”, „właczać” i „wyłączać”. Podobnie dzieje się ze słowami *zaokrąglać*, *zakąszać*, *przełączać*, które błędnie wymawiane są jako „zaokranglać”, „zakanszać”, „przełanczać”.

Językoznawcy podkreślają, że istotną rolę w tych formach odgrywa analogia do czasowników dokonanych, wymieniających rdzenie *o* na *a* w formie niedokonanej, tj. *wykończyć* – *wykańczać*, *wdrożyć* – *wdrażać*, *zaprosić* – *zaprzaszać*. Ten proces uogólnia się również na samogłoski nosowe i stąd biorą się niepoprawne formy: „właczać”, „zakanszać”, „wyłanczać”, „zaokranglać”.

IDIOLEKT

Każdy człowiek posługuje się językiem osobniczym. Ten indywidualny język każdego z nas zwany jest idiolektem (gr. *ἴδιος*, czyt. *idios* ‘własny, swoisty’ + *λέξις*, czyt. *leksis* ‘mowa’). Różnice idiolektalne dotyczą w mniejszym stopniu systemu gramatycznego, w większym zaś cech leksykalnych i fonetycznych.

Co to znaczy?

To, że jedni ludzie mówią wyraźnie, a inni niewyraźnie, bo na przykład nie ruszają w dostateczny sposób wargą. Jedni nie wypowiadają niektórych głosek, na przykład *r*, drudzy mówią tak szybko, że trudno nadążyć za informacjami, które przekazują. Takich indywidualnych sposobów mówienia jest tyle, ilu żyjących ludzi.

BARIERY KOMUNIKACYJNE

Bariery komunikacyjne to wszelkie czynniki, które utrudniają zrozumienie przekazu zawartego w wypowiedziach innych ludzi. Mają one charakter fizyczny lub psychologiczny. Należą do nich:

- brak umiejętności decentracji, czyli skupianie się na własnej osobie i niebranie pod uwagę innego punktu widzenia;
- utrudnienia percepcyjne, czyli trudności w rozumieniu komunikatu z powodu zbyt szybkiej wymowy, niewyraźnej artykulacji, jąkania się, dygresyjności, cichości komunikatu;
- stereotypy, czyli konstrukcje myślowe opierające się na uproszczeniach i krzywdzących opiniach o określonych grupach społecznych;
- różnice kulturowe, czyli różnice wynikające z indywidualnego doświadczenia poznawczego, które wpływa na interpretację zasłyszanych słów, spostrzeżonych gestów, sposobu myślenia – na przykład odwrotny sposób kiwnienia głową dla zaznaczenia zgody bądź niezgody na słowa rozmówcy w Bułgarii albo noszenie białego koloru na znak żałoby w Chinach;

- wybiórczość uwagi, czyli niemożność koncentrowania się na całokształcie wypowiedzi, skupianie się jedynie na wybranych jej fragmentach;
- samopoczucie, szczególnie nie najlepsze.